

14) رواق اندیشه : تربیت دینی فرزندان (د) توجه به ویژگی های فرزندان

هر انسانی از شخصیتی مستقل و هویتی مخصوص به خود برخوردار است؛ بر این اساس، باید همواره ویژگی های ثابت و متغیر، علایق، انگیزه ها و هیجانات فرزندان خویش را مورد مطالعه قرار دهیم و بر مبنای آن به برنامه ریزی تربیتی بپردازیم. این انتظار برخی از والدین که می خواهند فرزندان شان همچون خودشان و نسخه ای کپی شده از آنها باشند صحیح و به جا نیست. در حدیث شریف آمده است که «راه های وصول به خداوند به عدد جان های آدمیان است». بنابراین، نمی توانیم برنامه ای ثابت و غیرقابل تغییر برای تربیت ...

14) رواق اندیشه : تربیت دینی فرزندان (د) توجه به ویژگی های فرزندان

هر انسانی از شخصیتی مستقل و هویتی مخصوص به خود برخوردار است؛ بر این اساس، باید همواره ویژگی های ثابت و متغیر، علایق، انگیزه ها و هیجانات فرزندان خویش را مورد مطالعه قرار دهیم و بر مبنای آن به برنامه ریزی تربیتی بپردازیم. این انتظار برخی از والدین که می خواهند فرزندان شان همچون خودشان و نسخه ای کپی شده از آنها باشند صحیح و به جا نیست. در حدیث شریف آمده است که «راه های وصول به خداوند به عدد جان های آدمیان است». بنابراین، نمی توانیم برنامه ای ثابت و غیرقابل تغییر برای تربیت دینی فرزندان مان در نظر گرفته، بر همگان به طور یکسان پیاده کنیم؛ بلکه باید با توجه به متغیرها و در پرتو ثوابت به روشی مناسب برای تربیت دینی فرزندان نایل آییم.

برنامه مناسب تربیت دینی = متغیرهای شخصیتی فرزندان + مفاهیم و الگوهای ثابت دینی

بر همین اساس، در حل مشکلات و ناهنجاری های کودکان و نوجوانان باید ابتدا کلید شخصیت آنها را شناسایی کرده، به نقاط ضعف و قوت آنها پی ببریم و سپس با بررسی علل انحراف شان، به درمان مناسب بپردازیم. در این میان، طبیعی است که گاه به خطا می رویم؛ از این رو، چه نیکو است که با ثبت تجربیات خویش اطلاعات دقیق تری از شخصیت و روحیات فرزندانمان به دست آوریم. فرزند یکی از اندیشمندان مذهبی نقل می کرد که پس از مرگ پدر در لوازم شخصی او به مجموعه ای از دفترها و یادداشت ها برخوردیم که نکات دقیق و جالب توجهی از روحیات، عواطف و ابعاد مختلف (مثبت و منفی) من و دیگر خواهران و برادرانم در آن ثبت شده بود و تجربیات مختلفی را که پدرم در خلال تربیت ما به دست آورده بود - چه موفق و چه ناموفق - در آن دفترها نگاشته بود. آنچه در این میان مهم است، پیگیری مستمر و پرهیز از خستگی و بی تفاوتی در شناخت فرزندانمان و برنامه ریزی مداوم در تربیت وی است.

حقوق فرزندان و مسئولیت های والدین

خداوند سبحان در برابر اعطای ولایت فرزندان به والدین، مسئولیت هایی ویژه بر دوش آنها نهاده است که از آنها به حقوق فرزندان تعبیر می شود. امام سجاد علیه السلامدر رساله حقوق که به تبیین وظایف و مسئولیت های مختلف انسان ها می پردازد، بخش خاصی را به حقوق فرزند اختصاص داده، در عباراتی کوتاه و بسیار پر بار چنین می فرماید:

اما حقی که فرزندت بر تو دارد، آن است که بدانی او از تو و وابسته به تو است؛ خوب و بدش در این دنیا به تو باز می گردد و به یقین تو در مقابل ولایتی که بر او داری مسئول هستی به تربیت نیکو او و پردازی و به سوی خداوند راهنمایی اش کنی. و در انجام وظایف الهی و حقوق خود بر او یاری اش رسانی، که تو در مقابل این تکلیف از پاداش و مجازات برخوردار خواهی بود. پس درباره فرزندت چنان رفتار کن و تلاش نما که اثری نیکو پس از خود بر جای گذاری و در مقابل پروردگارت توان پاسخگویی را داشته باشی. 1

شگفت آن است که برخی از خانواده ها نسبت به غذا و پوشاک و سلامتی جسمانی فرزندان خویش اهتمام فراوان می ورزند، ولی به تربیت و دینداری و بیماری های روحی و روانی آنها توجهی نمی کنند و به تعبیر امام حسن مجتبی علیه السلام: «شگفتا از کسی که در غذای جسم خویش اندیشه می کند ولی به غذای روح خود نمی پردازد». پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله حقوق اساسی فرزندان را در وصیتی به امام علی علیه السلامچنین بر می شمارد:

ای علی، حق فرزندان بر والدین شان آن است که نام نیکو بر آنها نهاده و آنان را به حسن ادب مزین سازند و در محیطی سالم پرورش شان دهند. ای علی، نفرین خداوند بر پدر و مادری که زمینه نافرمانی فرزندان و بی احترامی آنها نسبت به خودشان را فراهم سازند و رحمت الهی بر پدر و مادری که فرزندان خویش را بر نیکوکاری به والدین یاری رسانند. 2

والدین با عمل به چهار توصیه پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می توانند زمینه صلاح فرزندان شان را فراهم آورده، از نافرمانی آنها و گستاخی شان جلوگیری نمایند:

1. آنچه را کودک در حد توان خود انجام داده است، از او بپذیرند.
2. آنچه انجام آن برای کودک، سنگین و طاقت فرسا است از او نخواستند.
3. او را به گناه و سرکشی وادار نکنند.
4. به او دروغ نگویند و در برابر او به اعمال سبک و احمقانه دست نزنند. 3

با بررسی آیات و روایات، می توان اهم حقوق فرزندان یا مسئولیت های والدین را در موارد ذیل بر شمرد:

1. نام نیکو:

نخستین حق و یکی از مهم ترین حقوق فرزند آن است که برای او نام نیکو، با معنا و زیبا انتخاب کنیم؛ 4 چرا که نام انسان در روح و روان وی تأثیر می گذارد و می تواند او را به جانب محتوا و مضمون آن نام سوق دهد. بر همین اساس، آدمی از نام زیبا مسرور گشته، به آن افتخار می ورزد و از نام بد رنج برده، از آن شرمسار می گردد. 5 حال چه خوب است از میان نام های نیکو، نامی را برگزینیم که همواره الگویی والا و عینی را در مقابل ما قرار دهد. نام های امامان و پیامبران و انسان های نیک در پیوند فرزندان مان با آن قهرمانان تاریخ تأثیری فراوان دارد. بر همین اساس، امام حسین بن علی علیهماالسلامبرای تمام فرزندان خویش نام مبارک فاطمه و علی را برگزیده بود تا یادآوری مکرر آنها در عصر غربت آن دو شخصیت بزرگ، زمینه بازتولید آن قهرمانان را فراهم آورد و افراد و جوامع را از شعاع های وجودی شان بهره مند سازد.

2. مهر و محبت:

والدین باید محبت خویش را به فرزندان شان اظهار نموده و تنها به دوستی قلبی بسنده نکنند؛ زیرا برای کودکان فقط آنچه قابل مشاهده و لمس است معنا و مفهوم می یابد. محبت های والدین باید در نوازش ها، بوسه ها، آغوش گرفتن ها، تبسم ها و حتی نوع نگاه ها و آهنگ سخنان شان نمود و ظهور داشته باشد. بر همین اساس پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله می فرماید: «نگاه محبت آمیز پدر به فرزند عبادت محسوب می شود». 6 و «هر کس فرزند خویش را بیوسد خداوند برای او ثوابی در نظر می گیرد و هر کس فرزندش را شاد گرداند، خداوند او را در قیامت شاد می سازد». 7 امام صادق علیه السلام نیز می فرماید: «خداوند بنده ای را به دلیل محبت بسیار به فرزندش مورد رحمت خویش قرار می دهد». 8 همچنین در روایتی دیگر از موسی علیه السلام نقل می فرماید که او از خدا پرسید: «پروردگارا چه عملی نزد تو نیکوتر است؟» خداوند در پاسخش فرمود: «محبت به کودکان؛ چرا که من فطرت آنها را بر یگانگی خویش قرار داده ام و لذا اگر آنها را بمیرانم از روی رحمتم به بهشت جای شان دهم». 9

3. محیط سالم:

یکی از نکاتی که در روایات به آن سفارش بسیار شده، انتخاب محیطی سالم برای رشد کودکان و به حداقل رساندن عوامل منفی تأثیرگذار بر آنها است. 10. انتخاب محله مناسب، مدرسه خوب، اطرافیان و دوستان شایسته و... همگی تأثیر به سزایی در تربیت فرزندان داشته و از مسئولیت های مهم والدین به شمار می روند. چرا که محیط گناه آلود، روان را فاسد و مسموم ساخته، خانه دل را تاریک می نماید. شاید به همین دلیل است که مسلمان حق ندارد در محیط آلوده ای که قادر به حفظ دین و عقیده خود در آن نیست، زندگی نماید و کمترین وظیفه او مهاجرت از آن محیط مسموم است. 11.

یکی از اموری که در سالم سازی محیط رشد فرزندان مان تأثیر فراوان دارد، آموزش محرم و نامحرم، کنترل معاشرت ها با جنس مخالف و جداسازی بستر خواب فرزندان است. معاشرت مختلط دختران و پسران در مجالس عروسی، میهمانی ها و... تأثیر فراوانی بر تغییر روحیه دینی و بینش معنوی آنها خواهد گذاشت. این مسأله در مورد دختران اهمیت بیشتری دارد؛ زیرا آنها زودتر از پسران به بلوغ می رسند. بستر کودکان نیز باید در شش سالگی از هم جدا شود. رعایت این اصول به تدریج سبب می شود هر یک از پسران و دختران، نقش مردانه و زنانه مناسب را یافته و برای دوران بحران زای بلوغ آماده گردند.

نوه امام رحمه الله عاطفه اشراقی در این باره خاطره ای شنیدنی دارد:

از مسائلی که امام زیاد به آن توجه داشتند، محدود بودن روابط زنان و مردان بود. یادم است که ده سال پیش نداشتم و با برادرها و پسرخاله هایم بازی می کردم و در عین حال حجاب نیز به سر داشتم. امام یک روز مرا صدا زد و فرمود: «شما هیچ تفاوتی با خواهرتان ندارید، مگر او با پسرها بازی می کند که شما این کار را می کنید.» از آن روز به بعد دیگر من در بازی پسرها شرکت نمی کردم. 12.

محیط درونی خانه نیز باید از هرگونه عوامل منفی در تربیت فرزندان تهی باشد؛ روابط جنسی والدین به هیچ وجه نباید در معرض دید فرزندان قرار گیرد. به تدریج باید به کودک آموزش داد که در اطاق خاص خود بخوابد و برای رفتن به اطاق والدین اجازه بگیرد. قرآن کریم نیز در آیه 58 و 59 سوره نور به این امر تصریح نموده است. 13. در روایات حتی از هم بستری در مکانی نزدیک به محل خواب نوزادان نیز نهی شده و انجام این عمل، موجب پیدایش انحرافات جنسی در بزرگسالی آنها شمرده شده است.

4. آموزش قرآن:

در روایات از آموزش قرائت قرآن به عنوان یکی از وظایف والدین در تربیت فرزندان شان یاد شده است. 14. بر همین اساس، امام علی علیه السلام به معلمی که «بسم الله الرحمن الرحیم» را به فرزندان خردسالش آموخته بود، به گنجایش دهان استاد، طلا و جواهر هدیه داد. امام حسن عسکری علیه السلام نیز در روایتی ثواب آموزش قرآن به فرزندان را تشکیل دهنده بخش بزرگی از نامه اعمال والدین می شمارد. 15. این سفارش ها همگی از آن رو است که قرائت قرآن در جوانی موجب آمیختگی مفاهیم آسمانی آن با روح و روان کودک گشته و ذهن و اندیشه وی را قرآنی و الهی می گرداند و در نتیجه، ضمانتی درونی در مقابل انحرافات اخلاقی و اجتماعی بدو می بخشد.

5. آشناسازی با مفاهیم و معارف اسلامی:

افزون بر قرائت قرآن، باید معانی، مفاهیم، داستان ها و مثل های قرآن را به کودکان مان بیاموزیم و در کنار آن با روایات و احادیث معصومین علیهم السلام آشنایی شان سازیم و برای لحظه لحظه زندگی الگویی عملی در مقابل چشمان شان قرار دهیم. امام علی علیه السلام در این باره چنین توصیه می کند: «از دانش ما به کودکان تان بیاموزید که خداوند بدین وسیله منافعی به ایشان رساند.» 16. امام صادق علیه السلام نیز به شیعیان خویش سفارش می کند که نونهالان خود را پیش از آن که افکار و اندیشه های انحرافی، گمراه شان سازد، با احادیث اهل بیت آشنا سازند. 17.

چه نیکو است که پدران و مادران هر شب و یا دست کم هر هفته در جمع خانواده چند آیه یا حدیث و یا برخی اشعار سازنده و داستان های مفید را بخوانند و درباره آن به صحبت بنشینند.

مهم ترین موضوعاتی را که فرزندان مان باید با آنها آشنا باشند، می توان بدین ترتیب فهرست کرد:

- خداشناسی:

معرفی خدا و صفات او، عدالت و حکمت الهی در آفرینش جهان و توضیح درباره بلاها و امتحانات.

- راهنما شناسی:

شناخت پیامبران و فلسفه نبوت و آشنایی با امامان و کارکردهای آنان.

- معادشناسی:

رستخیز، حسابرسی، برزخ، قبر، کیفر و پاداش.

- انسان شناسی:

رابطه انسان با خدا و جهان هستی، نظارت خدا بر انسان، خلافت انسان در زمین. 18.

6. محبت به پیامبر و اهل بیت:

وظایف والدین تنها به آموزش برخی مفاهیم و ایجاد پاره ای از نگرش ها محدود نمی شود، بلکه بر آنها است که برخی گرایش های مثبت را به فرزندان خود القا کنند و در جان های شان رسوخ دهند. محبت به خوب ها و خوبی ها و نفرت از بدها و بدی ها ایمن سازی قوی و مؤثری در مقابل هرگونه زشتی و گناه بوده، محرکی به سوی کمال و ترقی معنوی به شمار می رود. محبت به معصومین علیهم السلام آنان را به حقایق عینی و الگوهایی عملی مبدل ساخته، امکان همانند سازی با آنها را فراهم می آورد. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در روایتی می فرماید: «فرزندان خود را بر دوست داشتن پیامبرتان و محبت به اهل بیت او تربیت نمایید.» 19.

7. آموزش احکام شرعی:

آشنا ساختن کودکان با وظایف و تکالیف شرعی آنها نیز یکی از مسئولیت های مهم والدین است که با نزدیک شدن آنها به سن بلوغ، ضرورت بیشتری می یابد. فرزندان ما باید پیش از بلوغ به تدریج با احکام مورد نیاز همچون طهارت و نجاست، وضو، غسل، نماز، روزه و... آشنا شوند و روش مراجعه به توضیح المسائل را فراگیرند. همچنین، از خجالت های بی مورد در پرسش از مسائل شرعی بپرهیزند.

8. ازدواج به موقع:

یکی از وظایف مهمی که در روایات بر دوش والدین نهاده شده، پیشگیری از انحرافات جنسی فرزندان است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله حقوق فرزندان بر والدین را این گونه می شمارد: نام نیکو، آموزش های لازم و ازدواج به موقع. 20. چه نیکو است که پدران و مادران از یک سو با مراعات نکات تربیتی از بلوغ زودرس فرزندان - که در اثر عوامل مختلفی مانند معاشرت با جنس مخالف، مشاهده فیلم های نامناسب، دوستی های ناشایست و... پدید می آید - جلوگیری کنند و از سوی دیگر، با آموزش های لازم، سن بلوغ عقلی آنها

- را پایین آورند و به حد واقعی خویش که مقارن با بلوغ جنسی است، برسانند. سپس زمینه ازدواجی ساده و پاکیزه را برای آنها فراهم آورند.
1. محدث نوری، مستدرک الوسایل، مؤسسة آل البيت، قم، 1408، ج 11، ص 161؛ ابن شعبه حرانی، تحف العقول، جامعه مدرسین، قم، چاپ دوم، 1363، ص 263.
  2. شیخ حرّ عاملی، وسایل الشیعه، دار احیاء التراث العربی، بیروت، ج 15، ص 123.
  3. محمد تقی فلسفی، پیشین، ج 2، ص 45.
  4. شیخ حر عاملی، پیشین، ج 15، ص 122-124.
  5. محمد تقی فلسفی، پیشین، ج 2، ص 224 - 227.
  6. محدث نوری، پیشین، ج 15، ص 169-170.
  7. محمدباقر مجلسی، پیشین، ج 101، ص 99.
  8. شیخ حر عاملی، پیشین، ج 15، ص 201.
  9. محمد باقر مجلسی، پیشین، ج 101، ص 97.
  10. شیخ حر عاملی، پیشین، ج 15، ص 123.
  11. علی قائمی، هدایت نوجوانان به سوی نماز، ستاد اقامه نماز، 1373، ص 40.
  12. مطهری، جلوه های رفتاری خمینی، ص 153.
  13. طبسی، پیشین، ص 154.
  14. محمدی ری شهری، میزان الحکمة، دار الحدیث، ج 4، ص 3679-3680.
  15. محدث نوری، پیشین، ج 1، ص 290.
  16. ری شهری، پیشین، ج 4، ص 3680.
  17. همان.
  18. علی قائمی، نگرش و رفتار دینی در دانش آموزان، ص 33.
  19. ری شهری، پیشین، ج 4، ص 3680.
  20. همان، ص 3679.

بشری بستان